Asiantuntijakuuleminen. Eduskunnan Työelämä- ja tasa-arvovaliokunta 17.10.2023, klo 12.15. HE 41/2023 vp Hallituksen esitys eduskunnalle valtion talousarvioksi vuodelle 2024 ja VNS 1/2023 vp Valtioneuvoston selonteko julkisen talouden suunnitelmasta vuosille 2024–2027.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos kiittää Eduskunnan Työelämä- ja tasa-arvovaliokuntaa mahdollisuudesta tulla kuulluksi hallituksen esityksestä eduskunnalle valtion talousarvioksi vuodelle 2024 ja Valtioneuvoston selonteoksi julkisen talouden suunnitelmasta vuosille 2024–2027.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos keskittyy lausunnossaan erityisesti talousarvioesityksen pääluokan 33 (Sosiaali- ja terveysministeriön hallinnonala) aiheiden käsittelyyn, mutta käsittelee myös muutamaa toista aihetta. Laitos pyrkii lausunnossa kiinnittämään arvionsa myös hallitusohjelman kirjauksiin.

Yleiset huomiot

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos toteaa, että valtion talousarvioesitys pyrkii yhteiskunnan kestävyyden vahvistamiseen lähinnä julkisen talouden kestävyyttä parantamalla, joka merkitsee sitä, että sosiaalinen ja ekologinen kestävyys jäävät talouden varjoon.
Tämä näyttäytyy myös sosiaali- ja terveysministeriön hallinnonalalla monen toiminnan kohdalla kutistuvina määrärahoina ja myös erillisten hankemäärärahojen vähenemisenä. Samaan aikaan hallitusohjelmassa on merkittävä määrä selvitys-, arviointi-, lainsäädäntö- ja valmistelutehtäviä hallinnonalalle, jotka joudutaan toteuttamaan olemassa olevin voimavaroin. Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen arvio on, että tehtävistä suoriutuminen tulee hallinnonalalla vaatimaan paitsi priorisointia, myös joistakin aiemmista velvoitteista kokonaan luopumista. Tämä saattaa vaatia myös nykyisen lainsäädännön muuttamista.

Talousarvioesitys ei juurikaan näytä tukevan hyvinvoinnin ja terveyden eriarvoisuuden kaventamisen tavoitteita, jotka ovat pitkään olleet yhteiskunnassa johtavia ajatuksia. Vähenevät taloudelliset panostukset voivat päinvastoin entisestään lisätä eriarvoisuutta ja johtaa yhä suuremmalla joukolla toimeentulo-ongelmiin sekä jopa absoluuttiseen puutteeseen ja köyhyyteen. Nämä haasteet liittyvät erityisesti sellaisiin väestöryhmiin, joiden työllistyminen on erityisen vaikeaa tai jopa mahdotonta. Talousarvio ei THL:n arvion mukaan ota riittävästi huomioon syntyvyyden huomattavaa laskua ja väestön nopeaa ikääntymistä, joka heikentää huoltosuhdetta tulevina vuosikymmeninä. Suomen väestömäärän kasvu on jo pitkään ollut maahan muuttaneiden varassa, eikä tätä trendiä ole kovin helppo saada kääntymään. Maahanmuuttopolitiikan kiristykset eivät ainakaan helpota huoltosuhteen paranemista ja voivat myös vaikuttaa negatiivisesti yhteiskunnan yleisen luottamuksen ja koheesion ilmapiiriin.

Yhteiskunnan kestävyyden kannalta myönteistä on, että väestön hyvinvointia pyritään edistämään eri ikäryhmissä ja että työllisyyden lisäämiseen ja nuorten koulutukseen sekä TKI-toimintaan panostetaan. TKI panostusten osalta haasteellinen kohta on kuitenkin leikkaus, joka kohdistuu sosiaalialan osaamiskeskusten toimintaan. Leikkaus vaikeuttaa merkittävästi sote-uudistuksen integraation ja palvelureformin toteutumista, koska sosiaalihuollon tutkimus- ja kehittämistoiminta lähtee jo valmiiksi takamatkalta terveydenhuoltoon verrattuna.

Myönteistä on myös, että erityistä huomiota kiinnitetään mielenterveyteen, terveyden edistämiseen sekä ehkäisevän työn roolin vahvistamiseen. Talousarvioesityksessä osoitetaan myös resursseja nuorten lisääntyneen pahoinvoinnin ja siihen liittyvien lieveilmiöiden torjuntaan ja ennaltaehkäisyyn. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos pitää tärkeänä, että tässä huomioitaisiin myös yhteiskunnan sisäinen kotoperäinen kehitys ulkoa tulevien uhkien lisäksi.

Suomalaisten nuorten keskuudessa on eri suunnasta kantautuvan tutkitun tiedon perusteella selvästi näkyvissä yhä voimakkaampi epävarmuus ja suoranainen huoli omasta tulevaisuudestaan ja paikastaan yhteiskunnassa. Konkreettiset huolet liittyvät paitsi maailman yleiseen turvallisuustilanteeseen mutta yhtä lailla myös ilmastonmuutoksen vaikutuksiin ja huoleen omasta työllistymisestä ja edellytyksistä muodostaa perheitä tai muita hyviä ja pysyviä ihmissuhteita mikäli oma talous on heikolla pohjalla.

Tätä kehitystä olisi tärkeä voida torjua, sillä se voi pahimmillaan pitkällä tähtäimellä johtaa uusien ikäryhmien kohdalla vähitellen luottamuskriisiin yhteiskunnan suuntaan. Suomalaisen yhteiskunnan vahvuutena on nimenomaisesti pidetty luottamusta viranomaisiin ja yhteiskuntasopimukseen, joka ei jätä ihmistä täysin oman onnensa varaan. Tämä ylläpitää vahvaa turvallisuuden tunnetta, joka auttaa selviämään myös vaikeiden olojen ylitse.

Demografisen kehityksen vaikutukset valtiontalouteen sekä palveluiden saatavuuteen

Suomessa on käynnissä voimakas demografinen muutos, jossa yhdistyvät syntyvyyden lasku selvästi alle luonnollisen väestökasvun rajan ja samanaikainen suurten ikäluokkien ikääntyminen. Tämä heikentää voimakkaasti edellä mainittua huoltosuhdetta ja aiheuttaa painetta erityisesti sosiaali- ja terveyspalveluiden tarpeeseen. Tähän paineeseen ei voida vastata ilman palveluiden uudistamista.

Hyvinvointialueet ja palvelureformi

Suomessa on toteutettu maailmanlaajuisestikin ainutlaatuisen laaja sosiaali-, terveys- ja pelastuspalveluiden järjestämisen hallinnollinen reformi, jonka tavoitteina on mm. vastata huoltosuhteen muutoksen tuomiin haasteisiin.

Pelkkä hallinnollinen reformi on kuitenkin vasta aloituspiste, ja jotta reformin tavoitteet saavutettaisiin (yhdenvertaiset ja laadukkaat sosiaali- ja terveydenhuollon sekä pelastustoimen palvelut asukkaille, hyvinvointi- ja terveyserojen kaventaminen, ammattimaisen työvoiman saannin turvaaminen, huoltosuhteen muutokseen vastaaminen ja kustannusten kasvu hillitseminen) edessä on yhä paljon työtä. Tämä vaatii palveluiden uudistamista hallinnollisen uudistuksen jälkeen.

Palvelureformin tavoitteet on mahdollista saada aikaiseksi ohjaamalla hyvinvointialueita voimakkaasti uudistumaan sekä tukemalla tätä muutosta yhteiseen tietopohjaan ja tiedonhallintaan pohjautuen. SITRA on työpaperissaan[1] ”Datasta voimaa sote-järjestelmään” 8.5.2023 arvioinut että hyödyntämällä tehokkaasti tietoon perustuvaa johtamista saavutettaisiin huomattavia vaikuttavuus ja tehokkuussäästöjä ja voitaisiin myös vapauttaa ammattilaisten työpanosta. Tällä voitaisiin vastata sekä huoltosuhteen muutoksen ja

[1] Datasta voimaa sote-järjestelmään: Sote-dataa hyödyntämällä parempaa hoitoa ja kustannussäästöjä. SITRA 2023, ISBN 978-952-347-331-7 (PDF), ISSN 2737-1042 (verkkojulkaisu) https://www.sitra.fi/julkaisut/datasta-voimaa-sote-jarjestelmaan

ikääntymisen tuomiin haasteisiin. SITRAN arvion mukaan datapohjaisen johtamisen avulla voitaisiin saavuttaa yli 700 miljoonan euron vuosittaiset kustannussäästöt, samanaikaisesti vapauttaen tuhansien ammattilaisten työpanos ja säästäen miljoona sairauspoissaolopäivää vuositasolla.

Hyvinvointialueet kaipaavat tukea tiedonhallinnan kehittämiseen, selkeätä toimintaa ja kansallisia linjauksia. Tiedonhallinnan ja tiedolla johtamisen välineiden kehittämisen kokonaisuus eri toimijoineen näyttäytyy nykytilanteessa epäselvältä, ja on johtamassa tilanteeseen, jossa toiminnan vaikuttavuuden arviointi vaikeutuu, mikäli hyvinvointialueet eriytyvät tiedolla johtamisen välineistön ja käytettävien mittareiden kehittämisessä.

Suomella ei ole varaa hukkaan, jota syntyy epätarkoituksenmukaisesta ja päällekkäisestä toiminnasta.

Siksi on tärkeää, että kansallinen ohjaus on vahvaa ja hyvin koordinoitua ja THL pitää hyvänä kehityksenä, että hyvinvointialueiden ohjauksen koordinaatiota on selkeytetty taloudellisen ja sisällöllisen ohjauksen suhteen valtiovarainministeriön ja sosiaali- ja terveysministeriön välillä.

THL voi auttaa sote-uudistuksen palvelureformin toteutuksessa ja esittää siksi julkisen talouden suunnitelmaan vuosiksi 2025–2028 kolmea toimenpidekokonaisuutta, jotka uudistavat sosiaali- ja terveydenhuollon palveluita ja niihin liittyvää tiedonhallintaa, vahvistavat palveluiden vaikuttavuutta sekä tarjoaa ratkaisuja hyvinvointialueiden kustannustehokkuuden parantamiseksi. THL:lla on tarkoitukseen soveltuva lakisääteinen rooli ja laajat sosiaali- ja terveystiedon tietoaineistot. Palvelureformin toteutuminen edellyttää kuitenkin riittävää resurssointia.

Toimenpiteet parantavat tiedon liikkuvuutta, käytettävyyttä sekä tehostavat sosiaali- ja terveysdatan toisiokäytön prosesseja. Niiden toimeenpano on edellytys sille, että hyvinvointialueet voivat saavuttaa digitalisaation avulla paremman tehokkuuden. Digipalvelujen vaikuttavuuden mittaamista ja arvioinnin menetelmiä tulisi edistää alueellisesti sekä kansallisesti ja digipalvelujen vaikuttavuustutkimusta tarvitaan lisää (VNTEAS 2023:52).

Luotettava ja kattava vaikuttavuustieto vaatii yhteisten tietotarpeiden määrittelyä, tietojen keräämistä useista eri tietolähteistä rekistereistä, kykyä jalostaa tiedot tietämykseksi ja saattaa tietämys aidosti muuttamaan sosiaali- ja terveydenhuollon toimintaa kustannusvaikuttavaan suuntaan. Vaikuttavuustiedon tuotanto onnistuu ainoastaan sisällöllisten sekä teknisten asiantuntijoiden saumattomassa vuorovaikutuksessa.

THL:lla on kyvykkyys toteuttaa vaikuttavuustietotuotannon määrittämisen, tuottamisen ja hyödyntämisen kokonaisuus yhteistyössä laajan sidosryhmäverkoston kanssa, kuten laitoksen laaturekisteritoiminta osoittaa.

Vaikuttavuusperustainen ohjaus edellyttävät nykyistä kattavampaa tietopohjaa, jota tulee rakentaa pitkäjänteisesti ja kustannustehokkaasti. Tietämykseksi jalostetun tiedon hyödyntämistä vaikuttavuuden parantamiseksi pitää vielä paljon kehittää nykyisestä. Vaikuttavuustietotuotanto ja vaikuttavuuden parantamisen toimet ovat investointi, joiden ansiosta myös sosiaali- ja terveydenhuollon kustannustehokkuus paranee.

Pääjohtaja Markku Tervahauta

Osaston johtajan sijainen, kehittämisjohtaja Anu Muuri